

ERŐSÖDŐ MAGÁNISKOLAI SZEKTOR ÉS AZ ISKOLAVÁLASZTÁS SZÉLESEDŐ LEHETŐSÉGEI

KASZA GEORGINA

Tempus Közalapítvány, Budapest
E-mail: georinakasza@gmail.com

Beérkezett: 2022. február 7., elfogadva: 2022. április 6.

T. KOINZER, R. NIKOLAI & F. WALDOW (eds) *Private Schools and School Choice in Compulsory Education. Global Change and National Challenge*. Wiesbaden, 2017. Springer VS. vi + 250 p. DOI: 10.1007/978-3-658-17104-9

Az oktatás valamennyi szereplője, az oktatáspolitikusoktól kezdve a szülőkhöz, kiemelt figyelmet fordít az iskolaválasztásra – természetesen mindenki más-más szempontból. Ugyanez mondható el az oktatáskutatókról, oktatásszakértőkről is, akik számára az iskolaválasztás problematikája folyamatosan kérdéseket, dilemmákat vet fel, olykor heves vitákat is kivált.

A Thomas Koinzer, Rita Nikolai és Florian Waldow által szerkesztett, 2017-ben megjelent *Private Schools and School Choice in Compulsory Education. Global Change and National Challenge* című kötet azt vizsgálja, hogy a magániskolai szektor hogyan fejlődött, változott az egyes országokban az elmúlt évtizedekben, s e folyamat (a piacosítás és magánosítás erősödése nyomán) milyen hatással van az állami, a helyi (önkormányzati) és a magánintézmények alkotta iskolarendszer egészére. Jóllehet, országonként más-más finanszírozási megoldások, fenntartói gyakorlatok jellemzik a magániskolai szektort, az iskolaválasztás mindenütt elsősorban a magániskolák és az állami, helyi fenntartású és finanszírozású iskolák közötti választást jelenti.

A szerkesztők a közel ötoldalas bevezető tanulmányukban a téma aktualitását, a feldolgozás szükségszerűségét mutatják be. Már itt megjelenik a kötet egyik fontos kérdése, hogy tulajdonképpen milyen nagyságú magániskolai szektorról beszélhetünk az egyes országokban, hány iskola sorolható e kategóriába, hány gyermek tanul magániskolákban. Az esettanulmányok széles spektrumon mozognak e téren: a 2010-es adatok szerint a vizsgált országok közül 2 és 10 százalék közé esik a magániskolákban tanulók aránya Németországban, Svédországban, az USA-ban és Kínában; 10 és 30 százalék közé az Egyesült Királyságban és Ghánában; végül 30 százalék feletti Chilében és Ausztráliában.

A bevezető mellett egy tematikus tanulmány és a záró elemzés vállalkozik nemzetközi összehasonlításra, a többi tanulmány egy-egy ország határára belül marad. Ennek ellenére mindegyikük azt üzeni, hogy a magániskolai szektor erősödése, az iskolaválasztás növekvő szerepe nemcsak egy-egy országot érint, hanem erősödő globális jelenségről van szó.

A szerkesztők két fő téma köré csoportosították a tanulmányokat. Az első rész-

ben országok szerinti, hasonló szerkesztési elvek mentén, közel azonos témák, kérdések köré felfűzött esettanulmányokat olvashatunk. Ahogy a bevezető tanulmány is összegezi, az első három esettanulmány angolszász országok (USA, Anglia és Ausztrália) gyakorlatait mutatja be, majd két európai (Svédország, Németország), egy dél-amerikai (Chile), egy ázsiai (Kína) és egy afrikai esettanulmányt (Ghána) olvashatunk.

Bár az országok regionális, társadalmi és kulturális sajátosságai nagyon eltérő gyakorlatot, helyzetképet eredményeznek, a szerzők az esettanulmányokat hasonló szempontok mentén igyekeztek feldolgozni. A nyolc esettanulmány mindegyike kitér a magániskolai szektor és az iskolaválasztás történeti vizsgálatára, hiszen a rendszerek működése nehezen értelmezhető, érthető az előzmények ismerete nélkül. Az iskolaválasztás nem új jelenség: számos esettanulmány – főként az európai országoké – a kötelező iskoláztatás elterjedéséig vezet vissza a hangsúlyosabb megjelensét. A tanulmányok többsége éppen ezért egészen a 19. századig tekint vissza, hogy az olvasó megértse, értelmezhesse az adott országban a magániskolai szektor, illetve az iskolaválasztás jelenlegi helyzetét. Ilyen Rita Nikolai és Thomas Koinzer *Long Tradition, Moderate Distribution and Growing Importance: Private Schools in Germany as 'Change Agents' of School Choice* című esettanulmánya, amely nagyjából kétszáz év történetének rövid bemutatásával érzékelteti a német rendszer összetettségét. Hasonlóan érdekes Maxwell Akansina Aziabah történeti visszatekintése (*Privatisation of Compulsory Education in Ghana: Examining the Developments so Far*), amely egészen a gyarmatosítási időszakig megy vissza a magániskolák szerepének bemutatásában.

A szerzők többsége a téma tágabb környezetének, az adott ország iskola-

rendszeri sajátosságainak bemutatására is törekedett abból kiindulva, hogy az iskolaválasztás és a magániskolai szektor erősödése nem önmagában vizsgálandó jelenség, csak az iskolarendszerbe ágyazottan értelmezhető. Ez a szempont különösen fontos, amikor a magániskolák és az iskolaválasztás szerepéről, hatásáról fogalmazunk meg következtetéseket. Anna Westnél olvashatjuk például azt, hogy Svédországban az iskolai szegregáció erősödése nem egyértelműen az ún. független iskolák (*independent schools*, *friskolor*) bevezetésének tulajdonítható, hanem ehhez valószínűleg más szakpolitikai döntések és demográfiai változások is hozzájárultak (*Private Schools in Sweden: Policy Development, Inequalities and Emerging Issues*).

A magániskola, az iskolaválasztás erősödő jelentősége mögötti politikai szándékok, a szakpolitikai, valamint szabályozási környezet bemutatása is minden esettanulmány témája. A magániskolai szektor térengedése mögött eltérő politikai és szakpolitikai szándékok húzódnak. Ilyen például a szabad választás eszméjének előtérbe kerülése, a minőségi oktatás erősítése, a költséghatékony, valamint a növekvő érdeklődés az alternatív pedagógiák iránt. Emellett bizonyos intézkedések mögött tisztán politikai (értsd: szavazatszerzési) indokok is húzódnak. Martin Forsey, Helen Proctor és Meghan Stacey *A Most Poisonous Debate: Legitimizing Support for Australian Private Schools* című esettanulmánya például utal a politikai, szakpolitikai szándékok összetettségére, jól érthető és tételes magyarázatot adva az egyes intézkedések okaira. Barbara Schulte *Private Schools in the People's Republic of China: Development, Modalities and Contradictions* című tanulmánya azt is bemutatja, hogy a kínai gazdaságot és társadalmat az 1990-es évek

óta érintő modernizációs hullám hogyan alakította az oktatást.

A tanulmányok kiemelten foglalkoznak a pénzügyi támogatási modellek, illetve a finanszírozási ellentmondások bemutatásával. Ezekből az is látható, hogy a magánszektor sok esetben nem is válik el élesen az államtól, inkább a finanszírozási, támogatási formák keveredése, együttes formái figyelhetők meg. Fontos kérdés, hogy a szövetségi, állami kormányzatok vagy a helyi önkormányzatok milyen mértékben és milyen eszközökkel támogatják a magániskolákat, vagy például hogy a szülőknek kell-e tandíjat fizetniük, avagy sem. A szinte teljesen piaci alapon működő modellek (pl. Chile vagy az amerikai tradicionális magániskolák) mellett találunk kevert modelleket is, mint például az amerikai *voucher*-rendszer vagy a *charter school*.

Az esettanulmányok központi témája az állami, a helyi és a magán fenntartású oktatási intézmények eredményességének országon belüli összehasonlítása, elsősorban a tanulói teljesítmények összevetése révén. Az esettanulmányok a kérdés megválaszolásával óvatosak. Sonia Exley például a teljesítmények összehasonlításának nehézségeit emeli ki, érzékeltetve az eltérő elvárásrendszereket, a tanulók eltérő társadalmi-gazdasági hátterének hatásait, valamint a magániskolai szektoron belüli különbségeket (*Country on Its Way to Full Privatisation? Private Schools and School Choice in England*). A svédországi esettanulmányban arról olvashatunk, hogy a magániskolai rendszer növekvő szerepe valószínűleg hozzájárult az iskolák közötti teljesítménykülönbségekhez. Stephan Köppe szerint viszont azt már nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az Egyesült Államokban a magániskolák minősége jobb lenne, mint az állami iskoláké (*Bicycle Built for Three. Private School Governance and Politics in the United States*). Érdekes

az a kulturális fordulat, amelyről Cristina Alarcón *Class Isolation: Examining Private Schools in Chile* című esettanulmányában olvashatunk. Eszerint elterjedt és széles körben elfogadott hiedelemmé vált, hogy a magániskolák teljesítménye, minősége jobb, s ez a magániskolák széles körű elfogadásához vezetett. Az eredményességhez kapcsolódóan a másik kiemelt kérdés, hogy a magániskolai szektor erősödése hozzájárult-e a teljes oktatási rendszer minőségi javulásához. Hipotéziseiket általában a nemzetközi tanulói mérések (pl. PISA, TIMSS) alapján vizsgálták a tanulmányok szerzői. A német esettanulmány azt a nézetet erősíti, hogy az iskolák közötti verseny nem feltétlenül vezet a minőségjavuláshoz.

Az elmúlt közel két évtizedben az iskolaválasztással szemben számos kritika fogalmazódott meg. Közülük az egyik legfontosabb (a kötet tanulmányaiban is annak tekintett) szegregációt erősítő hatása. Ezzel a problémával valamennyi esettanulmány foglalkozik. Szinte mindegyikük növekvő szegregációról számol be – egyszerű következtetések levonása helyett azonban általában a probléma komplexitását hangsúlyozzák. Így például több országban is látható, hogy a magániskolai szektor bővülése és az iskolaválasztás szegregációs hatása nem az egész rendszert, hanem csupán egy-egy térséget érint.

Az iskolaválasztással szembeni kritikák másik része a szülők iskolaválasztási szokásaira, mintáira utal. Az iskolaválasztás piaci elméletének fő teoretikusa, Milton Friedman szerint az iskolaválasztás gyakorlata előnyös, hiszen lehetőséget ad a szülőknek, hogy gyermekeik számára a megfelelő iskolát válasszák, ami versenyt eredményezve hat az iskolák minőségére – javítja azt. A szülők ugyanakkor sok esetben nem tudatosan, nem elsősorban az iskolák minősége alapján választanak, döntésükben gyakorlatias és szociális

szempontok is fontos szerepet játszanak. E kérdéskör vizsgálata hangsúlyosan megjelenik a kötet második, a tematikus tanulmányoknak teret adó részében. Közülük három írás témájában, empirikus módszertanában közel áll egymáshoz: mindegyik az ún. CHOICE projekthez¹ kapcsolódó adatfelvételen alapul, és a német iskolaválasztás és magániskolai szektor feltárását célozza meg Berlin példájának mélyebb megismerésén, vizsgálatán keresztül.

Tanja Mayer (*School Choice and the Urban Neighbourhood: Segregation Processes in the German Primary Sector with Special Reference to Private Schools*) az iskolaválasztás szegregációs hatását vizsgálja. A tanulmány első lépésben elemzi a berlini magániskolák megoszlását, valamint az egyes kerületek társadalmi összetételét. Mayer fő következtetése az, hogy a lakóhelyi szegregáció hatással van a magániskolák területi elhelyezkedésére is. A tanulmány szerint megalapozott bizonyítékok vannak arra, hogy a térbeli, lakóhelyi hatások befolyásolják a közép- és felsőosztálybeli szülők iskolaválasztását, ez pedig szegregációs folyamatokat indukál és társadalmi egyenlőtlenségeket okoz. Judith Schwarz, Corinna Habeck, Sabine Gruehn és Thomas Koinzer *School Choice in German Primary Schools* című tanulmánya is a németországi alapfokú iskolaválasztás helyzetét mutatja be, de – kitérve a perspektívát – nemcsak a magániskolai szektort vizsgálja. A német tartományok többségében az iskolaválasztás ugyan korlátozott, ennek ellenére nagyjából minden harmadik gyerek nem a számára kijelölt iskolában tanul. A kutatás kvantitatív adatfelvételen vizsgálta a szülői döntés mögötti okokat, preferenciákat. Megállapításaikat a kijelölt, illetve valamilyen másik iskolát választó szülők válaszainak összehasonlí-

tása alapján fogalmazták meg a kutatók. A harmadik tanulmány (*Public and Private School Choice in the German Primary Education Sector: An Empirical Analysis of Parental Reasons*) az általános iskolai szintű magániskolák és helyi intézmények közötti választást elemzi. A szerzők (Corinna Habeck, Judith Schwarz, Sabine Gruehn és Thomas Koinzer) a berlini példán keresztül azt vizsgálták, hogy a szülők milyen arányban és milyen szempontok szerint választanak magániskolát, illetve hogy döntésük függ-e társadalmi-gazdasági tényezőktől.

A negyedik tematikus tanulmány egy érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet. Clara Fontdevila, Antoni Verger és Adrián Zancajo a természeti (Katrina hurrikán, haiti földrengés) és politikai (salvadori polgárháború) katasztrófák utáni oktatási reformokat, főként a privatizációs törekvéseket mutatja be (*Taking Advantage of Catastrophes: Education Privatization Reforms in Contexts of Emergency*). Az új helyzet a szabályozási és intézményi akadályok eltűnésével alkalmat nyújt a gyors és sok esetben drasztikus reformok megvalósítására, sokszor lehetőséget adva külső, érdekelt szereplőknek (pl. nemzetközi szervezetek), hogy az adott ország oktatási színterére lépjenek. Hasonlóságot mutatnak az elemzett esetek abban is, hogy a reformok sokszor túlnyúlnak az adott térségen, városon, és kihatnak a tágabb környezetre is. Ezeket a gyors szakpolitikai beavatkozásokat sok esetben ideiglenes intézkedésként vezetik be, ennek ellenére gyakran tartósan bizonyulnak.

Amikor az olvasó az utolsó tanulmányhoz ér, részben talán már maga is meg tudja fogalmazni azokat a következtetéseket, amelyeket a szerkesztők levonnak. Hatoldalas összefoglalójukban megerősítik a történeti visszatekintés vizsgálatának fontosságát. A folyamatok megértéséhez emellett szerintük fontos elemezni az is-

¹ <https://www.euchoice.eu/the-project>

kolarendszerek szerkezetét, az oktatás társadalmi beágyazottságát, valamint a különböző szereplők érdekelttségi viszonyait. Kiemelik, hogy a privatizáció és a piacosság nem egyformán érinti az oktatási rendszer egészét, hiszen regionálisan, szolgáltatásonként eltérő a hatásuk, illetve a szolgáltatások igénybe vevői között társadalmi különbségek figyelhetők meg. A szerzők (szerkesztők) megerősítik, hogy itt egy globális jelenségről van szó, azt azonban nyitva hagyják, hogy ez a jelenség egy szélesebb globális reformtörekvés vagy -irányzat része-e, avagy sem.

A tanulmányok következtetései mellett érdemes odafigyelni az empirikus kutatások, elemzések elméleti hátterekre, módszertanaira is. A választott elméleti keretek jelzik, hogy a szerzők többnyire összetett, interdiszciplináris megközelítéseket használtak a téma feldolgozásá-

hoz, értelmezéséhez: szociológiai; közgazdasági; politikai és szervezelméleti elméleteket; a piaci alapú iskolaválasztás elméletét; gazdasági alapú elméleti modelleket (pl. racionális választás, költséghatékonyság, szubjektív hasznosság elmélete); valamint institucionalista elméleti modelleket (pl. útfüggőség, történeti institucionalizmus).

Bár a kötet 2017-ben jelent meg, a hazai olvasóhoz mégsem késve, inkább megfelelő időpontban érkezik. Magyarországon az egyházi szektor erősödése, az iskola-választási minták változása a szemünk előtt zajló folyamatok, a kötet pedig ezek értelmezéséhez világos elméleti és vizsgálati stratégiákat kínál, érthető üzeneteket, következtetéseket fogalmaz meg. Éppen ezért fontos lenne, hogy ez a tudományos munka a hazai oktatáskutatók között is szélesebb közönséget találjon.